

ਅਬ ਕੀ ਬਾਰ ਬਖਸਿ ਬੰਦੇ ਕਉ

ਇਹ ਸ਼ਬਦ, ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦਾ ਉਚਾਰਣ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਮਾਰੂ ਰਾਗ ਦੇ ਤਹਿਤ, ਪੰਨਾ ੧੧੦੪ ਤੇ ਸੁਭਾਇਮਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਭਗਤ ਜੀ ਇਸ ਸਰੀਰ ਤੋਂ ਦੇ ਬੰਧਨ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਜਾਣਾ, ਉਪਰ ਉਠ ਜਾਣਾ ਲੋਚਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਸਰੀਰ ਦਾ ਚੌਧਰੀ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਜੀਵ ਆਤਮਾ ਹੈ ਪਰ ਪੰਜ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਦੇ ਵਸ ਵਿਚ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਕਹੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਉਹ ਕੰਮ ਕਰਵਾਈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਕਰਨ ਯੋਗ ਨਹੀਂ। ਸਰੀਰ ਅਤੇ ਇਹ ਇੰਦ੍ਰੇ ਤਾਂ ਇਥੇ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਅਗੇ ਜਾ ਕੇ ਭੁਗਤਣਾ ਜੀਵ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨੀ ਦਸੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸੇ ਸਰੀਰ, ਭਾਵ ਜਨਮ ਦੌਰਾਨ ਹੀ ਨਿਬੇੜਾ ਕਰਵਾ ਲਈਏ ਤਾਂ ਕਿ ਵਾਰ ਵਾਰ ਸਰੀਰ ਧਾਰਣ ਹੀ ਨਾ ਕਰਨਾ ਪਏ।

ਦੇਹੀ ਗਾਵਾ ਜੀਉ ਧਰ ਮਹਤਉ ਬਸਹਿ ਪੰਚ ਕਿਰਸਾਨਾ ॥

ਨੈਨੂ ਨਕਟੂ ਸ੍ਰਵਨੂ ਰਸਪਤਿ ਇੰਦ੍ਰੀ ਕਹਿਆ ਨ ਮਾਨਾ ॥੧॥

ਅਰਥ : ਇਹ ਮਨੁਖਾ ਦੇਹੀ ਇਕ ਪਿੰਡ, village ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਇਸ ਪਿੰਡ ਦਾ ਚੌਧਰੀ ਜਾਂ ਮੁਖੀਆ, ਜੀਵ ਆਤਮਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਪੰਜ ਕਿਰਸਾਨ ਵੀ ਵਸਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਮਨੁਖਾ ਸਰੀਰ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਨਾਲ ਵੀ ਕੀਤੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਵਾਕ ਹਨ ਕਿ ਮਨੁਖੀ ਸਰੀਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਉਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਵਸਦਾ ਹੈ ਜੋ ਖੰਡਾਂ ਮੰਡਲਾਂ ਜਾਂ ਪਾਤਾਲਾਂ ਵਿਚ ਵਸਦਾ ਹੈ - 'ਕਾਇਆ ਅੰਦਰਿ ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਵਸੈ ਖੰਡ ਮੰਡਲ ਪਾਤਾਲਾ॥', ਪੰਨਾ ੭੫੪. ਭਗਤ ਪੀਪਾ ਜੀ ਦੇ ਬਚਨ ਹਨ ਕਿ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ macrocosm ਹੈ ਅਤੇ ਮਨੁਖਾ ਸਰੀਰ microcosm ਹੈ। ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ ਤੇ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਸਮਾਨ ਹੈ - 'ਜੋ ਬਹਮੰਡੇ ਸੋਈ ਪਿੰਡੇ...', ਪੰਨਾ ੬੯੫. ਪਛਮੀ ਵੀਚਾਰ ਧਾਰਾ ਵਿਚ ਵੀ ਸਾਰੀ ਸ਼੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਅਤੇ ਮਨੁਖਾ ਸਰੀਰ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਬਣਤਰ ਸਮਾਨ ਮੰਨੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸ਼੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਜਾਂ cosmos ਨੂੰ Macrocosm ਅਤੇ ਮਨੁਖਾ ਸਰੀਰ ਨੂੰ microcosm ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਵੀਚਾਰ ਪੁਰਾਤਨ ਮੈਸੋਪੁਟਾਮੀਆ, ਈਰਾਨ ਵਿਚ ਵੀ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਿਕਸਿਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੁਰਾਤਨ ਯੂਨਾਨੀ ਵੀਚਾਰ ਧਾਰਾ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਪਲੈਟੋ ਦੇ ਡਾਇਲਾਗ Timaeus ਵਿਚ ਸ਼੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਵੀ ਮਨੁਖਾ ਸਰੀਰ ਵਾਂਗ ਜੀਵਤ ਅਤੇ ਆਤਮਾ ਸਹਿਤ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਿਟੀਅਮ (ਸਾਈਪ੍ਰਸ, Cyprus) ਦੇ ਜੀਨੋ (300 BC) ਦੀ Stoic ਵੀਚਾਰ ਧਾਰਾ ਵੀ ਇਸੇ ਵੀਚਾਰ ਦੀ ਹਾਮੀ ਹੈ। ਇਸ ਫ਼ਿਲਾਸਫ਼ਰ ਨੇ ਅਦਨ, ਯੂਨਾਨ ਵਿਚ ਵੀ ਪੜਾਇਆ ਸੀ।

ਅਰਥ : ਇਸ ਦੇਹੀ ਵਾਲੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਵਸਣ ਵਾਲੇ ਪੰਜ ਕਿਰਸਾਣ, ਪੰਜ ਇੰਦ੍ਰੇ ਜਾਂ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ, ਦੇਖਣ ਵਾਲੇ ਇੰਦ੍ਰੇ, ਦੋਵੇਂ ਅਖਾਂ (ਨੈਨੂ), ਸੁੰਘਣ ਵਾਲਾ ਇੰਦ੍ਰਾ ਨੱਕ (ਨਕਟੂ), ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ, ਦੋ ਕੰਨ (ਸ੍ਰਵਨੂ), ਸੁਆਦ ਵਾਲੀ ਜੀਭ (ਰਸਪਤਿ), ਕਾਮ ਵਾਲੀ ਇੰਦ੍ਰੀ, ਜੀਵ ਆਤਮਾ ਦੇ ਆਖੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ।੧।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਭਉਰੇ, ਪਤੰਗੇ, ਹਾਥੀ, ਮਛੀ ਅਤੇ ਮਿਰਗ ਦਾ ਪ੍ਰਸੰਗ ਦੇ ਕੇ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ, ਇਕ ਇਕ ਇੰਦ੍ਰੀ ਦੀ ਇਕ ਇਕ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਕਰ ਕੇ, ਆਪਣੀ ਮੌਤ ਸਹੇੜ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਮਨੁਖ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਂ ਵਿਚ ਫ਼ਸਿਆ ਆਪਣੇ ਅਸਲ ਤੱਤ, ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਛਾਣਦਾ, ਜਿਸ ਕਰ ਕੇ ਸਜ਼ਾ ਦਾ ਪਾਤਰ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ - 'ਭ੍ਰਿੰਗ ਪਤੰਗੁ ਕੁੰਚਰੁ ਅਰੁ ਮੀਨਾ॥ ਮਿਰਗੁ ਮਰੈ ਸਹਿ ਅਪੁਨਾ ਕੀਨਾ॥ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਰਾਚਿ ਤਤੁ ਨਹੀਂ ਬੀਨਾ॥', ਪੰਨਾ ੨੨੫.

ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ ਮਨੁਖ ਨੂੰ ਮਾਇਆ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਿਚ ਫ਼ਸੇ ਰਹਿਣ ਕਰ ਕੇ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਇਹ ਪੰਜ ਇੰਦ੍ਰੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਜਕੜੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜੁਆਨੀ ਲੰਘ ਜਾਣ ਤੇ ਸਰੀਰ ਭਾਵੇਂ

ਨਿਸੱਤਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਮਾਇਆ ਦੇ ਭੋਗਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭੋਗਣ ਦੇ ਅਸਮਰੱਥ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਡੀ ਉਮਰ ਦੇ ਅਸਰ ਕਰ ਕੇ ਅਖਾਂ, ਕੰਨ ਤੇ ਸਾਰਾ ਸਰੀਰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਬੁਢੇਪਾ ਆ ਘੇਰਦਾ ਹੈ, ਅਕਲ ਵੀ ਜੁਆਬ ਦੇਣ ਲਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਮਾਇਆ ਆਪਣੀ ਜਕੜ ਬਣਾਈ ਰਖਦੀ ਹੈ - 'ਥਾਕੇ ਨੈਨ ਸ੍ਰਵਨ ਸੁਨਿ ਥਾਕੇ ਥਾਕੀ ਸੁੰਦਰਿ ਕਾਇਆ॥ ਜਰਾ ਹਾਕ ਦੀ ਸਭ ਮਤਿ ਥਾਕੀ ਏਕ ਨ ਥਾਕਸਿ ਮਾਇਆ॥', ਪੰਨਾ ੭੯੩.

ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਬੜੇ ਸੁੰਦਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ, ਇੰਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜੇ ਇੰਦਰਿਆਂ ਦੇ ਵਸ ਵਿਚ ਹੋਣ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਬਾਰੇ, ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਦੇ ਕੇ ਖ਼ਬਰਦਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬਚਨ ਹਨ ਕਿ ਮਿਰਗ ਨੂੰ ਕੰਨ ਰਸ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਫ਼ਾਇਦਾ ਉਠਾ ਕੇ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਸੰਗੀਤ ਸੁਣਾ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਫ਼ੜ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਮੀਨ ਸੁਆਦ ਦੇ ਚਸਕੇ ਕਰ ਕੇ ਕੰਡੇ ਨਾਲ ਲਗੇ ਭੋਜਨ ਦਾ ਸੁਆਦ ਲੈਂਦੀ, ਫ਼ਸ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਭਉਰਾ ਸੁਰਾਂਧੀ ਦੇ ਰਸ ਕਰ ਕੇ ਕਉਲ ਫੁਲ ਵਿਚ ਕੈਦ ਹੋ ਕੇ ਪ੍ਰਾਣ ਗੁਆ ਬਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਪਤੰਗਾ ਵੇਖਣ ਦੇ ਰਸ ਕਰ ਕੇ ਦੀਵੇ ਦੀ ਲੌਅ ਵੇਖਦਾ ਵੇਖਦਾ ਸੜ ਮਰਦਾ ਹੈ। ਹਾਥੀ ਕਾਮ ਇੰਦ੍ਰੀ ਦੇ ਸੁਆਦ ਕਰਕੇ, ਹਥਨੀ ਦੇ ਕਲਬੂਤ ਨੂੰ ਹਥਣੀ ਸਮਝ, ਉਸ ਵਲ ਦੌੜਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰਾਹ ਵਿਚ, ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਦੇ ਖੇਦੇ ਹੋਏ ਖੱਡੇ ਵਿਚ ਡਿਗ ਕੇ ਕੈਦ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਇਕ ਇੰਦਰੀ ਦੇ ਵਸ ਹੋ ਕੇ ਇਹ ਪੰਜੇ ਜੀਵ ਫ਼ਸ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਭਗਤ ਜੀ ਬਚਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮਨੁਖ ਵਿਚ ਤਾਂ ਇਹ ਪੰਜੇ ਵਿਕਾਰ ਅਸਾਧ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਬਚ ਸਕਦਾ ਹੈ - 'ਮ੍ਰਿਗ ਮੀਨ ਕ੍ਰਿਗ ਪਤੰਗ ਕੁੰਚਰ ਏਕ ਦੋਖ ਬਿਨਾਸ॥ ਪੰਚ ਦੋਖ ਅਸਾਧ ਜਾ ਮਹਿ ਤਾ ਕੀ ਕੇਤਕ ਆਸ॥', ਪੰਨਾ ੪੮੬.

ਬਾਬਾ ਅਬ ਨ ਬਸਉ ਇਹ ਗਾਉ ॥

ਘਰੀ ਘਰੀ ਕਾ ਲੇਖਾ ਮਾਰੈ ਕਾਇਥੁ ਚੇਤੂ ਨਾਉ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥

ਅਰਥ : ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਬਚਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸੇ ਕਰ ਕੇ ਉਹ ਇਸ ਪਿੰਡ, ਇਸ ਦੇਹੀ ਵਿਚ ਫ਼ਿਰ ਦੁਬਾਰਾ ਨਹੀਂ ਵਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ, ਭਾਵ, ਫ਼ਿਰ ਤੋਂ, ਮਨੁਖਾ ਜਨਮ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ। ਕਾਰਣ, ਉਹ ਅਗੋਂ ਵਿਸਤਾਰ ਵਿਚ ਦਸ ਰਹੇ ਹਨ।

ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ ਹੋਰ ਥਾਈਂ ਵੀ ਬਚਨ ਕੀਤੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਹੁਣ ਦੁਬਾਰਾ ਜਨਮ ਲੈ ਕੇ ਕਿਉਂ ਆਉਣਗੇ, ਭਾਵ, ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਆਉਣਗੇ। ਕਿਉਂਕਿ ਜਨਮ ਲੈ ਕੇ ਆਉਣਾ ਜਾਣਾ, ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਭਗਤ ਜੀ ਤਾਂ ਉਸੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਬੁਝ ਕੇ, ਪ੍ਰਭੂ ਵਿਚ ਹੀ ਸਮਾ ਚੁਕੇ ਹਨ - 'ਬਹੁਰਿ ਹਮ ਕਾਹੇ ਆਵਹਿਗੇ॥ ਆਵਨ ਜਾਨਾ ਹੁਕਮੁ ਤਿਸੈ ਕਾ ਹੁਕਮੈ ਬੁਝਿ ਸਮਾਵਹਿਗੇ॥', ਪੰਨਾ ੧੧੦੩.

ਅਰਥ : ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਬਿਠਾਏ ਮੁਨੀਮ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਚਿਤ੍ਰ ਅਤੇ ਗੁਪਤ ਹੈ, ਉਹ ਸਾਰੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਹਰ ਘੜੀ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਰਖਦੇ ਹਨ।੧।ਰਹਾਉ।

ਪੰਜਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਮਨੁਖ ਤਾਂ ਭੁਲਣਹਾਰ ਹੈ, ਘੜੀ ਘੜੀ ਭੁਲਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਹਰ ਘੜੀ ਦਾ ਲੇਖਾ ਹੁੰਦਾ ਰਹੇ ਤਾਂ ਇਸ ਚਕਰ ਤੋਂ, ਜੋ ਇਕ vicious circle ਹੈ, ਕਦੇ ਬਚਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਕੋ ਹੀ ਤਰੀਕਾ ਬਾਕੀ ਹੈ ਕਿ ਲੇਖਾ ਨਾ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਬਖਸ਼ੰਦ, ਬਖਸ਼ ਲਵੇ ਅਤੇ ਭਵਸਾਗਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਕਰ ਦਏ - 'ਲੇਖੇ ਕਤਹਿ ਨ ਛੁਟੀਐ ਖਿਨੁ ਖਿਨੁ ਭੁਲਨਹਾਰ॥ ਬਖਸਨਹਾਰ ਬਖਸਿ ਲੈ ਨਾਨਕ ਪਾਰਿ ਉਤਾਰਿ॥', ਪੰਨਾ ੨੬੧.

ਧਰਮ ਰਾਇ ਜਬ ਲੇਖਾ ਮਾਰੈ ਬਾਕੀ ਨਿਕਸੀ ਭਾਰੀ ॥

ਪੰਚ ਕ੍ਰਿਸਾਨਵਾ ਭਾਗਿ ਗਏ ਲੈ ਬਾਧਿਓ ਜੀਉ ਦਰਬਾਰੀ ॥੨॥

ਅਰਥ : ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜੇ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਦੇ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਘੜੀ ਘੜੀ ਦਾ ਲੇਖਾ, ਧਰਮਰਾਜ ਲਏਗਾ ਤਾਂ ਨਿਸਚਿਤ ਹੀ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਦੇਣਦਾਰੀ ਬਕਾਇਆ ਨਿਕਲ ਆਏਗੀ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਫੁਰਮਾਣ ਹੈ ਕਿ ਪੂਰੇ ਸਤਿਗੁਰ ਦੀ ਸੇਵਾ, ਭਾਵ, ਸਿਮਰਨ ਅਤੇ ਹਥੀਂ ਸੇਵਾ ਨਾ ਕਰਨ ਤੇ, ਜਦੋਂ ਸਿਰ ਤੇ ਸਜਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਘਾਤਕ ਜਮ ਨੇ ਆ ਖਲੋਣਾ ਹੈ, ਧਰਮ ਰਾਜ ਨੇ ਪਕੜ ਲੈਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੀਵ ਕੋਲ ਕੋਈ ਜੁਆਬ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ - 'ਬੁਰਾ ਭਲਾ ਨ ਪਛਾਣੈ ਪ੍ਰਾਣੀ ਆਗੈ ਪੰਥ ਕਰਾਰਾ॥ ਪੂਰਾ ਸਤਿਗੁਰੁ ਕਬਹੂੰ ਨ ਸੇਵਿਆ ਸਿਰਿ ਠਾਢੇ ਜਮ ਜੰਦਾਰਾ॥ ਧਰਮ ਰਾਇ ਜਬ ਪਕਰਸਿ ਬਵਰੇ ਤਬ ਕਿਆ ਜਬਾਬੁ ਕਰੇਇ॥', ਪੰਨਾ ੭੭. ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿਮਰਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਦਇਆ ਆਦਿ ਧਰਮ ਕਰਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਤਾਂ ਅੰਤ ਵੇਲਾ ਜਦੋਂ ਧਰਮ ਰਾਜ ਲੇਖਾ ਮੰਗੇਗਾ ਤਾਂ ਜੀਵ ਕੀ ਮੂੰਹ ਦਿਖਾਏਗਾ, ਸ਼ਰਮਸਾਰ ਹੋਣਾ ਪਏਗਾ - 'ਸਿਮਰਨੁ ਭਜਨੁ ਦਇਆ ਨਹੀ ਕੀਨੀ ਤਉ ਮੁਖਿ ਚੇਟਾ ਖਾਹਿਗਾ॥ ਧਰਮ ਰਾਇ ਜਬ ਲੇਖਾ ਮਾਰੈ ਕਿਆ ਮੁਖੁ ਲੈ ਕੈ ਜਾਹਿਗਾ॥', ਪੰਨਾ ੧੧੦੬.

ਅਰਥ : ਜਦੋਂ ਸਰੀਰ ਦਾ ਨਾਸ ਹੋਏਗਾ, ਸਾੜ ਦਿਤਾ ਜਾਏਗਾ ਤਾਂ ਇਹ ਪੰਜੇ ਇੰਦ੍ਰੇ ਤਾਂ ਜੀਵ ਆਤਮਾ ਤੋਂ ਵੱਖ ਹੋ ਜਾਣਗੇ, ਭਜ ਜਾਣਗੇ। ਪਰ ਵਿਚਾਰੀ ਜੀਵ ਆਤਮਾ ਧਰਮ ਰਾਜ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਬੰਨ੍ਹੀਂ ਜਾਏਗੀ। ਕਰਮ ਤਾਂ ਕੀਤੇ, ਭੂਤਰੇ ਹੋਏ ਤੇ ਆਖਿਓਂ ਬਾਹਰ ਹੋਏ, ਇੰਦ੍ਰਿਆਂ ਨੇ, ਫੁਸ ਗਈ ਵਿਚਾਰੀ ਜੀਵ ਆਤਮਾ !੨।

ਪੰਜ ਇੰਦ੍ਰਿਆਂ ਦੇ ਸਾਥ ਨਾ ਨਿਭਾਉਣ ਦੀ ਸਚਿਆਈ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਵੀ ਫੁਰਮਾਈ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਜਮਾਂ ਨੇ ਸਰੀਰ ਰੂਪੀ ਮੰਦਰ ਢਾਹ ਕੇ ਲੁਟ ਲਿਆ ਤਾਂ ਜੀਵ ਆਤਮਾ ਇਕੱਲੀ ਹੀ ਫੁੜ ਲਈ ਗਈ। ਤਾਂ ਫਿਰ ਜਮ ਦਾ ਡੰਡਾ ਪਿਆ ਅਤੇ ਗਲ ਵਿਚ ਸੰਗਲ ਪਾਈ ਗਈ ਤਾਂ ਪੰਜ ਇੰਦ੍ਰੇ ਤਾਂ ਭਜ ਚੁਕੇ ਸੀ, ਉਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹੇ - 'ਢਾਹਿ ਮੜੋਲੀ ਲੁਟਿਆ ਦੇਹੁਰਾ ਸਾ ਧਨ ਪਕੜੀ ਏਕ ਜਨਾ॥ ਜਮ ਡੰਡਾ ਗਲਿ ਸੰਗਲੁ ਪੜਿਆ ਭਾਗਿ ਗਏ ਸੇ ਪੰਚ ਜਨਾ॥', ਪੰਨਾ ੧੫੫, ਇਸ ਲਈ ਨਾਲ ਹੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਹੇ ਮੇਰੇ ਮਨ ! **ਰਾਮ ਦਾ ਨਾਮ ਉਚਰ**, ਵਾਹਗੁਰੂ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰ ਕਿਉਂਕਿ ਅਗੇ, ਬਹੁਤ ਕਰੜਾ ਜਮਾਂ ਦਾ ਦਲ ਖਲੋਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ - 'ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਨਾਮ ਉਚਰੁ ਮਨਾ॥ ਆਗੈ ਜਮ ਦਲੁ ਬਿਖਮੁ ਘਨਾ॥' ਕਿਉਂਕਿ, ਤੀਜੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰਸਿਖ ਦਾ ਨਿਤ ਦਾ 'ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ', ਵਾਹਗੁਰੂ ਵਾਹਗੁਰੂ.. ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕੀਤਾ ਹੀ ਸਚੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਭਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਮਨ ਚਿਤ ਕਰ ਕੇ 'ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ', ਭਾਵ ਵਾਹਗੁਰੂ ਵਾਹਗੁਰੂ.. ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਮ ਦੇ ਦੂਤ ਉਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੇ - 'ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਗੁਰਸਿਖ ਨਿਤ ਸਭ ਕਰਹੁ ਗੁਰ ਪੂਰੇ ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਭਾਵੈ॥ ਨਾਨਕ ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਜੋ ਮਨਿ ਚਿਤਿ ਕਰੇ ਤਿਸੁ ਜਮਕੰਕਰੁ ਨੇੜਿ ਨ ਆਵੈ॥', ਪੰਨਾ ੫੧੫.

ਧਰਮ ਰਾਜ ਕੋਈ ਮਨੋਕਲਪਿਤ ਜਾਂ ਪ੍ਰਤੀਕਾਤਮਕ ਹਸਤੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਹੀ ਸਿਰਜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬਚਨ ਹਨ - 'ਧਰਮ ਰਾਇ ਹੈ ਹਰਿ ਕਾ ਕੀਆ...', ਪੰਨਾ ੫੫੫ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਵਲੋਂ ਫੁਰਮਾਣ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਖਰਾ ਨਿਆਂ ਕਰੇ - 'ਧਰਮ ਰਾਇ ਨੇ ਹੁਕਮੁ ਹੈ ਬਹਿ ਸਚਾ ਧਰਮੁ ਬੀਚਾਰਿ॥', ਪੰਨਾ ੩੮.

ਕਹੈ ਕਬੀਰੁ ਸੁਨਹੁ ਰੇ ਸੰਤਹੁ ਖੇਤ ਹੀ ਕਰਹੁ ਨਿਬੇਰਾ ॥

ਅਬ ਕੀ ਬਾਰ ਬਖਸਿ ਬੰਦੇ ਕਉ ਬਹੁਰਿ ਨ ਭਉਜਲਿ ਫੇਰਾ ॥੩॥੭॥

ਅਰਥ : ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਹੇ ਸੰਤ ਜਨੋ ! ਸਤਸੰਗੀਓ ! ਇਸੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਰਹਿੰਦਿਆਂ, ਇਸੇ ਜਨਮ ਵਿਚ ਹੀ ਨਾਮ ਜਪ ਕੇ, ਸਾਧੂ ਸੰਗਤਿ ਕਰ ਕੇ ਨਿਬੇੜਾ ਕਰਵਾ ਲਉ,

ਅਰਥ : ਅਰਦਾਸ ਕਰੋ ਕਿ ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਹੁਣ ਇਸ ਜਨਮ ਵਿਚ ਹੀ ਇਸ ਬੰਦੇ, ਦਾਸ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ ਲਉ ਅਤੇ ਦੁਬਾਰਾ ਜਨਮ ਲੈ ਕੇ ਨਾ ਆਉਣਾ ਪਏ।੩।੭।

ਪੰਜਵੇਂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਫ਼ੁਰਮਾਣ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਨਿਬੇੜਾ ਜਾਂ ਲੇਖਾ ਸਾਫ਼ ਹੋਣ ਦਾ ਕੰਮ, ਪੰਜਾਂ ਇੰਦਰਿਆਂ ਦੇ ਆਖੇ ਲਗ ਕੇ ਨਹੀਂ, ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ, ਭਾਵ, ਨਾਮ ਜਪਦਿਆਂ ਜਪਦਿਆਂ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਮੇਲ ਹੋਣ ਤੇ ਹੋਣਾ ਹੈ - 'ਮਿਲਿ ਪੰਚਹੁ ਨਹੀ ਸਹਸਾ ਚੁਕਾਇਆ॥.. ਮਿਲਿ ਰਾਜਨ ਰਾਮ ਨਿਬੇਰਾ॥', ਪੰਨਾ ੬੨੧. ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਬਚਨ ਹਨ ਕਿ ਜੀਵ ਨਾਮ ਜਪਣ, ਸੰਤ ਜਨਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਕਰਨ ਲਈ ਜਨਮ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਹਰੀ ਨੂੰ ਮਨ ਵਿਚ ਵਸਾਣਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਘਰ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋ ਜਾਏਗੀ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਮੁੜ ਕੇ ਨਹੀਂ ਆਉਣਾ ਪਏਗਾ - 'ਜਾ ਕਉ ਆਏ ਸੋਈ ਬਿਹਾੜਹੁ ਹਰਿ ਗੁਰ ਤੇ ਮਨਹਿ ਬਸੇਰਾ॥ ਨਿਜ ਘਰਿ ਮਹਲੁ ਪਾਵਹੁ ਸੁਖ ਸਹਜੇ ਬਹੁਰਿ ਨ ਹੋਇਗੋ ਫੇਰਾ॥', ਪੰਨਾ ੧੩.

